

UDK 1 Heidegger, M
111.1

Damir Sekulić
HEIDEGGEROVO POIMANJE TEHNIKE

1. Uvod

Današnji je čovjek bitno određen općom racionalizacijom, prema čemu se svaki odnos spram svijeta koji nije znanstveno-tehnički proglašava nesuvremenim, bezrazložnim te iracionalnim.¹ Svakidašnjica je suvremenog društva, dakle, u velikoj mjeri određena tehnikom, čija se strojna inačica svijetom širi brzinom koju je postalo gotovo nemoguće pratiti, i koja na specifičan način od svijeta tvori sve povezaniju cjelinu.² Međutim, sveprisutnom se fenomenu tehnike gotovo isključivo pristupa tek površno. Tehnici se pritom unaprijed pridaje jedna od tri temeljne odrednice: pozitivna, negativna ili neutralna. Zauzimajući pozitivni stav, pokušava ju se na sve načine opravdati kao univerzalno sredstvo napretka čovječanstva kojem nema premca i u koje treba beskompromisno ulagati; negativno joj se pristupa osuđujući ju kao siguran put čovječanstva prema propasti, budući da čovjeka otuđuje od prirode, ali i onog humanog općenito; polazi li se pak od tehničke neutralnosti, razmatraju se oblici njezina upravljanja jer upravo se njima određuje i uloga tehnike za pojedinca te zajednicu. Ukoliko su ta tri pristupa početne točke rasprave, utoliko se ona pretvara u antropološko-instrumentalnu jednostranu argumentaciju u kojoj sve teže postaje pronaci originalne ili značajne zamisli, koje nisu na ovaj ili onaj način već prošle kroz njezin žrvanj.

Perspektivu koja izlazi iz uobičajenog okvira rasprave o tehnici moguće je pronaci kod Martina Heideggera. Neupitno jedan od, a za mnoge i najveći mislilac 20. stoljeća,³ vraćajući se na pitanje samog bitka, Heidegger svoju filozofsku misao

- 1 Usp. Danilo Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, u: Martin Heidegger, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb 1959., str. 157-158.
- 2 Usp. Danilo Pejović, »Uvod«, u: Danilo Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979., str. 8.
- 3 Usp. Danilo Pejović, »Martin Heidegger«, u: Pejović, *Suvremena filozofija Zapada*, str. 144. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 158. Usp. Andrew Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, Routledge, London / New York 2005., str. 3, 26. Usp. [Hubert Dreyfus, Mark Wrathall], »Series Introduction«, u: Hubert Dreyfus, Mark Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, Routledge, London and New York 2002., str. vii. Usp. [Richard Wolin (prev.)], »Heidegger and Marcuse: A Dialogue in Letters«, u: Douglas Kellner (ur.), *Collected Papers of Herbert Marcuse: Technology, War and Fascism*, Routledge, London and New York 1998., str. 264, 266.

zasniva na problematiziranju filozofije u njezinim korijenima.⁴ Pritom on najavljuje novu i zahtjevu »istinu«, iz čega proizlaze nemali »izazovi« koje postavlja pred čitatelja: Heideggerov je interes uvelike u povijesti filozofije, što se intenzivno ocrtava u njegovim tekstovima; budući da smatra terminologiju tradicionalne filozofije neprikladnom i obmanjujućom, u svojim razmatranjima koristi razrađen i teško prohodan žargon.⁵ To je, prema svemu sudeći, rezultat Heideggerove težnje prema postizanju drugačije strukture razumijevanja, zbog čega ne iznenađuje tvrdnja da ga se smatra jednim od najteže razumljivih mislilaca *uopće*.⁶

Cilj je ovog teksta prikazati Heideggerovo poimanje tehnike te izdvojiti temeljnu sastavnicu koja se kroz njegova razmatranja tehnike sustavno provlači, a kojom aktualan ostaje i danas.

2. Pojam tehnike

O tehnici se »mnogo piše, ali malo misli.«⁷ To je srž Heideggerova pristupa problemu tehnike, budući da on odbija uobičajeno – uglavnom antropološko i instrumentalno – poimanje tog fenomena, koji sâm smatra temeljnim i opsežnim, onim radikalnih učinaka.⁸ Jedan od prvih filozofa koji eksplicitno razmatra filozofiju tehnike, sredinom 1930-ih pridaje joj važno mjesto u svojim promišljanjima, dok njegova uistinu osebujna interpretacija potpunu afirmaciju

4 Usp. Pejović, »Uvod«, str. 9, 13. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 159. Usp. John Richardson, *Heidegger*, Routledge, London and New York 2012., str. 23. Primjerice, Heidegger metafiziku smatra problematičnom zbog odnosa koji uspostavlja između bića i bitka. Naime, metafizika problematizira bitak kroz ontičku sferu, predočavajući ga kao biće u cjelini; Heidegger pak bitak razmatra putem »ontološke diferencije«, kojom se navedeno poimanje bitka razlikuje od bitka kao izdvojenog od bilo kojeg bića. Time on razrađuje biće i bitak kao zasebne entitete, a upravo to je ono što prema njegovu sudu metafizika propušta postavljanjem bitka u područje bića, čime se prokazuje »zaborav metafizike«. O tome vidi: Boško Pešić, »Čovjek u posjedu metafizike. Osnovne crte Heideggerove kritike ontoteologije«, *Bogoslovna smotra* 82/1 (2012).

5 Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 2-5, 22. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 22, 25, 40.

6 Usp. Pejović, »Martin Heidegger«, str. 144. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 6-9.

7 Martin Heidegger, »O humanizmu«, u: Martin Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naprijed, Zagreb 1996., str. 176.

8 Usp. Albert Borgmann, »Technology«, u: Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall (ed.), *A Companion to Heidegger*, Blackwell Publishing, Oxford 2005., str. 420, 431. Usp. Carl Mitcham, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1994., str. 51. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 25.

dobiva tijekom 1940-ih i 1950-ih godina.⁹ Heideggerova razmatranja pritom proizlaze iz stava da su načini otkrivanja povijesni i da se ontologija mora sagledati kao »povijest bitka«, koja potiče razliku između τέχνη i (moderne) tehnike, upravo kao specifičnih načina otkrivanja.¹⁰ Heideggerovo promišljanje tehnike, kojoj pridaje značenje odlučnog filozofskog problema našeg doba, započinje metafizikom, koja u novom vijeku s predznakom znanosti ide prema ispunjenju mogućnosti zadanim u grčkom mišljenju te konačno bitak poima u sferi subjektivnosti – koja pak sve postavlja i upravlja bićem u cjelini – kao volju. Tehnika, u smislu moderne tehnike, pritom čini posljednju metafizičku etapu, a u »tehničkoj slici svijeta« Heidegger praksu općenito vidi kao tehničko rukovanje, koje postaje planetarno.¹¹ U tom smislu tehnika preuzima ontološko značenje,¹² a Heidegger pokušava pokazati odnos filozofije prema oblicima povijesne istine prisutne unutar tehnike.¹³ Heideggerovo je poimanje tehnike važno iz više razloga. Naime, on ju pokušava obuhvatiti u puno opsežniji okvir negoli je to uobičajeno, čemu prilaže vrlo prikladne primjere te svoje uvide smješta u nadasve osobitu terminologiju.¹⁴ Premda se tumači ne slažu u pogledu opsega popularnosti njegove analize tehnike,¹⁵ ista se može opisati kao »gusta, briljantna, paradoksalna i pjesnička«,¹⁶ zbog čega ne čudi što je to jedno od najvažnijih i najutjecajnijih razmatranja cjeline njegova stvaralaštva.¹⁷

9 Usp. Vesna Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Breza, Zagreb 2007., str. 105. Usp. Hans Achterhuis, »Introduction: American Philosophers of Technology«, u: Hans Achterhuis (ur.), *American Philosophy of Technology: the Empirical Turn*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2001., str. 3. Usp. Ronald Godzinski Jr., »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, *Essays in Philosophy* 6/1 (2005), članak 9, str. [2].

10 Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 27.

11 Usp. Pejović, »Martin Heidegger«, str. 150, 155-156. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 161. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 359. Usp. Borgmann, »Technology«, str. 420, 424. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 1.

12 Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 2: U poimanju tehnike kao načina »otkrivanja« kojim se oblikuje »svijet« leži Heideggerova originalnost.

13 Usp. [Hubert Dreyfus, Mark Wrathall], »Volume Introduction«, u: Dreyfus, Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, str. xiv. Usp. Neil Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, *Writing Technologies* 2/2 (2009), str. 10-11, 20.

14 Usp. Borgmann, »Technology«, str. 431. Usp. Mitcham, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, str. 49.

15 Usp. Borgmann, »Technology«, str. 431. Usp. Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 19. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 175. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 332.

16 James Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, *Writing Technologies*, str. 2. Moj prijevod.

17 Usp. Borgmann, »Technology«, str. 420, 428. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 359.

2. 1. Heideggerov pristup problemu: starogrčko polazište

Heideggerova je namjera pri razmatranju tehnike prema njoj prirediti »slobodan odnos« (*freie Beziehung*), koji će biti slobodan ako »naš tubitak otvara spram biti tehnike.«¹⁸ Ključno je, naime, njegovo razlikovanje tehnike i biti tehnike, za koju tvrdi da, premda se krije u tehnici, sama nije ništa tehničko.¹⁹ Upravo to je razlog zbog kojeg je prema Heideggeru jedino pitajući o njezinoj biti moguće uspostaviti slobodan odnos prema tehnici: tehničko je moguće iskusiti u njegovu ograničenju tek odijelivši se od njega samog. Uzevši to u obzir, Heidegger najprije ističe uobičajeno poimanje tehnike, prema kojem je ona ljudsko djelo te sredstvo za postizanje određenih svrha.²⁰ Tehnika se, dakle, obično razumijeva antropološki i instrumentalno. Heidegger napominje da je to supripadno određenje ispravno, ali ne i istinito jer ne pokazuje bit tehnike.²¹ Ipak, vrijednost tog određenja leži u tome što preko njega valja tražiti istinito,²² koje pak omogućuje ono do čega je Heideggeru prvenstveno i stalo: slobodan odnos prema tehnici.

Pitanjem o instrumentalnom Heidegger dolazi do uzročnosti te napominje da ono što je nama »uzrok« stari Grci nazivaju αἴτιον, »ono što skrivljaše što drugo

18 Martin Heidegger, »Pitanje o tehnici«, u: Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, str. 221. Usp. isto, str. 238: Heidegger tvrdi da se čovjek uslijed otvaranja spram biti tehnike nenadano nalazi u »oslobadajućem nagovoru«. Usp. Martin Heidegger, »Okret«, u: Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, str. 252-253, 256.

19 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 221, 234, 236. Usp. Heidegger, »Okret«, str. 259. Usp. Martin Heidegger, »Stav identiteta«, u: Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, str. 292. Usp. Martin Heidegger, »Positionality«, u: Martin Heidegger, *Bremen and Freiburg Lectures: Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2012., str. 32-33. Usp. Martin Heidegger, »The Danger«, u: Heidegger, *Bremen and Freiburg Lectures: Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, str. 55-56. Usp. Martin Heidegger, »Čemu pjesnici?«, u: Heidegger, *O biti umjetnosti*, str. 113. Usp. Martin Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, Breza, Zagreb 2008., str. 63. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 114.

20 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 221-222. Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 292.

21 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 223, 233. Usp. Martin Heidegger, »Die Frage nach der Technik« u: Martin Heidegger, *Gesamtausgabe. I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000., str. 9: »Die richtige instrumentale Bestimmung der Technik zeigt uns demnach noch nicht ihr Wesen.« Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 58. Usp. Godzinski Jr., »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, str. [3]. Usp. Achterhuis, »Introduction: American Philosophers of Technology«, u: Achterhuis (ur.), *American Philosophy of Technology: the Empirical Turn*, str. 4. Usp. Hubert L. Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, u: Dreyfus, Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, str. 166.

22 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 223.

ili čemu što duguje.«²³ Polazeći od Aristotelove teorije četiri uzroka,²⁴ sada označenih kao četiri načina krivnje ili dugovanja, Heidegger dolazi do zaključka da oni omogućavaju da se što pojavi: »Temeljna je karakteristika krivnje / dugovanja to pripuštanje u nadolazak.«²⁵ Time stoga do riječi dolazi bit uzročnosti grčki poimana: izvođenje koje prisutno izvodi na vidjelo.²⁶ Takvo izvođenje Heidegger određuje kao ποιήσις, pro-iz-vođenje. Stari Grci pro-iz-vođenje shvaćaju dvojako jer njime podrazumijevaju ne samo rukotvorno i umjetničko izrađivanje, već i samoniklost (φύσις),²⁷ pri čemu je važno uočiti nepostojanje »radikalnog prekida« između ta dva vida pro-iz-vođenja, budući da su oba iste strukture te posjeduju intrinzičnu svrhovitost i značenje.²⁸ Samoniklost je ποιήσις »u najvišem smislu« jer označava pro-iz-vođenje u samom sebi, samoproizlaženje u neskrivenost.²⁹ Pro-iz-vođenje je, dakle, izvođenje nečega iz skrivenosti u neskrivenost, što je moguće odrediti kao »otkrivanje«, koje stari Grci nazivaju ἀλήθεια, dok mi govorimo o »istini«, pri čemu se u povijesti filozofije ona razumije kao

23 Isto, str. 224.

24 Isto, str. 223-224: Heidegger razjašnjava učenje o četiri uzroka na primjeru srebrne plitice: postoji tvar (1) od koje je plitica napravljena, oblik (2) koji ta tvar poprima, svrha (3) za koju će plitica biti upotrijebljena te efekt (4), dakle onaj tko uobličuje gotovu pliticu. Uzevši grčko poimanje uzročnosti u obzir, plitica duguje srebru (tvar), žrtveni pribor (svrha) duguje srebru (tvar) i plitičastom (oblik), a za raspoloživost žrtvenog pribora »sukriv« je srebrar.

25 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 225. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik« u: Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, str. 12: »Das Verschulden hat den Grundzug dieses An-lassens in die Ankunft.« Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 225-226: Dugovanje ne kao neko krivljenje ili ogrešenje, već kao su-djelovanje četiri načina onoga što Heidegger naziva »odpustom« u smislu puštanja da ono »još-ne-prisutno dođe u prisuće.«

26 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 226. Usp. Martin Hajdeger, »Gradenje, stanovanje, mišljenje«, u: Martin Hajdeger, *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982., str. 100. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 35.

27 Usp. Martin Hajdeger, *Niče*, drugi tom, Fedon, Beograd 2009., str. 381-382. Usp. Martin Heidegger, *Mindfulness*, Continuum, London and New York, str. 336. Usp. Julian Young, *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 2002., str. 40. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 6. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 107.

28 Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 8, 31.

29 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 226: Heideggerov primjer za pro-iz-vođenje u smislu samoniklosti je otvaranje cvijeta u procvatu; cvijet po samom sebi nastaje, dolazi na vidjelo. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 12: »Auch die φύσις, das von-sich-her Aufgehen, ist ein Her-vor-bringen, ist ποιήσις.« Usp. Martin Heidegger, »Science and Reflection«, u: Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Garland Publishing, Inc., New York & London 1977., str. 159. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 60-61. Usp. Heidegger, *Mindfulness*, str. 326-328. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 160.

ispravnost predočavanja.³⁰ Dakle, Heidegger analizom instrumentalnosti dolazi do uzročnosti, koja ga vodi starogrčkom shvaćanju pro-iz-vođenja, a koje krije koncept istine kao neskrivenosti. On raskriva tehniku kao način otkrivanja, pri čemu se za njezinu bît otvara područje istine (bitka): tehnika postaje ontološki pojam.

Sljedeći je Heideggerov korak analiza riječi »tehnika«. Još jednom on podrijetlo nalazi u grčkom jeziku, gdje τέχνη označava znanje u najširem smislu te pripada pro-iz-vođenju.³¹ Ono dopušta nečemu da se pojavi kao prisutno; ono dopušta pojavljivanje.³² Τέχνη otkriva ono što se ne pro-iz-vodi samostalno te može različito izgledati, a ono odredbeno za τέχνη nije sam proces izgradnje, nego »imenovano otkrivanje« (*genannten Entbergen*).³³ Dakle, τέχνη je specifična vrsta znanja vezana uz ποιήσις, analiza koje također vodi u smjeru otkrivanja. Tehnika imenom upućuje na, ali i potječe iz τέχνη kao jedan od načina očitovanja bića.³⁴ Heidegger sažima: »Tehnika je način otkrivanja. Tehnika bitstvuje u području, u kojem se stječe otkrivanje i neskrivenost, ἀλήθεια, istina.«³⁵

- 30 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 226-227. Usp. Martin Heidegger, »Doba slike svijeta«, u: Martin Heidegger, *Doba slike svijeta*, [Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu], Zagreb 1969., str. 38-39. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 398-399, 404, 437. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, u: Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, str. 164. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 44. Usp. Martin Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, u: Heidegger, *Doba slike svijeta*, str. 84. Usp. Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 24. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 435, 438, 381-382, 388, 391, 399-400, 440, 443; Heidegger, »O humanizmu«, str. 167; Heidegger, »Stav identiteta«, str. 290; Heidegger, *Mindfulness*, str. 328-329, 332, 340; Pejović, »Martin Heidegger«, str. 155; Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 42; Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 107: Takvo se poimanje istine zbiva time što ἀλήθεια otpuštanjem bića u prisutnost biva podvrgnuta starogrčkoj *idēa*, poimanoj kao »samopokazujući izgled« koji omogućuje navlastitu prisutnost. Prijenosom u latinski *idēa* postaje *idea*, poistovječena s predodžbom, a koja je povezana sa sviješću. *Idea* je naknadno preobražena u predstvu. Istina kroz metafiziku biva preobražena do izvjesnosti, koja istinu izgrađuje predstavljanjem utemeljenom na svijesti: »izvjesna istina«, sigurna u samu sebe kao osiguranje stabilnosti, određuje »stvarnost stvarnog«. Rasvjetljavanjem bitka kao samoniklosti i otkrivanja, kojim on pak biva označen prisutnošću u smislu prebivanja (οὐσία), »počinje prava metafizika.« Iz tih početaka metafizika »napređuje« izmjenom početnih određenja prisutnosti, pri čemu »stvara privid« da je ta izmjena ustvari čuvanje i razvijanje onog osnovnog.
- 31 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 227. Usp. Heidegger, *Mindfulness*, str. 151. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 6, 17, 30-31.
- 32 Usp. Hajdeger, »Gradenje, stanovanje, mišljenje«, str. 100. Usp. Martin Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, u: Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, str. 161: »Dies bedeutet für die Griechen weder Kunst noch Handwerk, sondern: etwas als dieses oder jenes so oder anders in das Anwesende erscheinen lassen.«
- 33 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 227-228. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 14: »Das Entscheidende der τέχνη liegt somit keineswegs im Machen und Hantieren, nicht im Verwenden von Mitteln, sondern in dem genannten Entbergen.«
- 34 Usp. Heidegger, »O humanizmu«, str. 176.
- 35 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 228. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 14-15: »Technik ist eine Weise des Entbergens. Die Technik west in dem Bereich, wo Entbergen und Unverborgenheit, wo ἀλήθεια, wo Wahrheit geschieht.« Usp. Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 20.

2. 2. Put prema modernoj tehnici: razmatranje znanosti

Dok je dosad riječ bila o tehnici iz perspektive starih Grka, dakle onoj koja bi se najbolje mogla odrediti kao rukotvorstvo, Heideggeru je ipak ponajviše stalo do razmatranja njezine moderne³⁶ inačice. Pritom najprije, određivši strojnu tehniku i novovjekovnu znanost dvjema važnim pojavama novog vijeka,³⁷ ustanovljava odnos između moderne tehnike³⁸ i novovjekovne egzaktne prirodne znanosti, u kojem kontekstu ga zanima kako bît prve može upotrebljavati drugu: Heidegger traži metafizički temelj novovjekovnoj znanosti.³⁹ Tim odnosom on uvelike ispituje bît novog vijeka kao takvog. Razlog je tomu što navedeni odnos sadrži bitne odrednice novovjekovne istine bitka, a Heidegger smatra da bît razdoblja najprije valja razmatrati polazeći iz nje.⁴⁰ Budući da ona nije ni mogla biti »egzaktna«,⁴¹ danas se znanost poima bitno drukčije negoli u staroj Grčkoj, ali i srednjem vijeku, što ne daje za pravo ustvrditi da je »novovjeko shvaćanje bića ispravnije od grčkoga.«⁴² Današnja znanost počiva na istraživanju (*Forschung*), što Heideggeru daje povod za propitivanjem njegove biti. »[Bît istraživanja sastoji se] U tome da spoznavanje samo sebe usmjeruje kao postupanje u neko područje bića, prirode ili povijesti.«⁴³ Spoznavanje pritom vrši »otvaranje okružja« koje se provodi stvaranjem temeljnog nacrtu, koji pak spoznavanju daje smjernice kako navedenom okružju pristupiti: strogost istraživanja postiže se

36 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 228: Moderna se tehnika, naglašava Heidegger, »neusporedivo razlikuje« od svih prijašnjih jer počiva na novovjekovnoj egzaktnoj prirodnoj znanosti.

37 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 7. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, str. 156. Usp. Martin Heidegger, »Positionality«, u: *Bremen and Freiburg Lectures: Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, str. 33. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 114.

38 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 7: Heidegger strojnu tehniku određuje »najvidljivijim glasnikom biti novovjekove tehnike«.

39 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 228. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 40. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 51.

40 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 29.

41 Egzaktnost novovjekovne znanosti kako se danas razumije; obilježnost ispravnim, određenim, preciznim, točnim.

42 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 9. Usp. Martin Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, u: Martin Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1914-1970. Holzwege*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1977., str. 77: »Noch unmöglicher ist es aber zu sagen, die neuzeitliche Erfassung des Seienden sei richtiger als die griechische.« Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 8-9: Heidegger napominje da je starogrčko izlaganje bića bitno drugačije te samim time uvjetuje drugačiji način propitivanja prirodnih događaja. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, str. 156, 168. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 328.

43 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 9. Usp. Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, str. 77: »Darin, daß das Erkennen sich selbst als Vorgehen in einem Bereich des Seienden, der Natur oder der Geschichte, einrichtet.«

upravo tim međuodnosom.⁴⁴ Na taj način određeno spoznavanje prirode uvjetuje samu prirodu te se njime anuliraju sve možebitne razlike; bitni ostaju samo zatvoreni odnosi gibanja.⁴⁵ Strogost je prirodne znanosti, dakle, ono što sačinjava njezinu egzaktnost jer događaji, ako će uopće biti predstavljeni takvima, moraju biti »unaprijed određeni kao prostorno-vremenske veličine gibanja.«⁴⁶ Ono što omogućuje da znanost postane istraživanje putem nacrtâ i njegova osiguranja jest strogoća postupka, kojim nacrtno okružje postaje predmetno jer postupak uzima u obzir promjenjivost, a tek se promjenom pokazuju činjenice.⁴⁷ Budući da se istraživanje činjenica svodi na uspostavljanje pravilâ i zakonâ, ono u konačnici omogućuje provođenje eksperimenta.⁴⁸ Eksperiment se svodi na očuvanje zakonâ u okvirima egzaktnog nacrtâ prirode, prema čemu je i svaka znanost u smislu istraživanja utemeljena na nacrtu omeđenog predmetnog okružja.⁴⁹ Upravo znanost kao istraživanje prema Heideggeru ima karakter pogona (*Betrieb*), onoga što on smatra neizostavnim događajem za novovjekovnu znanost.⁵⁰ Pogonski karakter istraživanja ocrtava se u procesu autoreferencijalnosti postupanja, pri kojem se postupak usmjerava vlastitim rezultatima, dakle mogućnostima koje je on otvorio; »samousmjeravanjem na vlastite rezultate«, što čini bît pogona, nacrt predmetnog područja ugrađuje se u biće, a znanosti stvaraju dojam supripadnosti te učenjaka (*Gelehrte*) zamjenjuje u bitnom drugačiji istraživač (*Forscher*).⁵¹ Dakle, ono što novovjekovnu znanost čini istraživanjem, ono što čini njezinu bît, sklop je koji se sastoji od nacrtâ predmetnih okružja te strogih postupaka usmjeravanih pogonom.⁵²

44 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 9.

45 Isto, str. 10. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, str. 171.

46 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 11. Usp. Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, str. 79: »Alle vorgänge müssen hier, wenn sie überhaupt als Naturvorgänge in die Vorstellung kommen sollen, im voraus als raumzeitliche Bewegungsgrößen bestimmt sein.«

47 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 11.

48 Isto, str. 12-13: Heidegger objašnjava eksperiment kao predstavljanje uvjeta prema kojima povezanost gibanja može slijediti u nužnosti njenog protjecanja, što znači da se njime može unaprijed ovladati za računanje. Zaključuje da se eksperimentom privode »činjenice koje zakon održavaju ili mu održavanje uskraćuju.« Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 41: »For natural science, something only counts as presencing when it is calculable in advance and only insofar as it is.«

49 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 14-15.

50 Isto, str. 15.

51 Isto, str. 15-16: Prema Heideggeru, istraživača od učenjaka razlikuje, primjerice, djelovanje u istraživačkim institutima, nepotrebnost kućne biblioteke, stalnost putovanja te obvezivanje narudžbama izdavača (koji postavljaju zahtjeve oko knjiga koje treba napisati). Usp. isto, str. 30-31.

52 Isto, str. 17-18.

2. 2. 1. Metafizički temelj znanosti

Budući da je Heidegger u potrazi za metafizičkim temeljem novovjekovne znanosti, sada uspostavljene kao istraživanja, on pita: »Koje shvaćanje bića i koji pojam istine temelje postojanje znanosti istraživanjem?«⁵³ Odgovor se u velikoj mjeri nalazi u filozofskoj misli Renéa Descartesa. Naime, on je prema Heideggeru začetnik razumijevanja bića prema načelu predmetnosti i istine prema načelu izvjesnosti predočavanja,⁵⁴ a to su i dvije odrednice istraživanja. Tim pristupom priroda i povijest »postaju predmetom objašnjavajućeg predstavljanja« na način da bića jesu samo ako su predmeti.⁵⁵ Tako Heidegger pitanjem o istraživanju kao bitnoj pojavi novog vijeka dolazi do biti novog vijeka općenito. On »odlučnom« naziva promjenu biti čovjeka, koji u novom vijeku postaje subjekt u starogrčkom smislu, kao ὑποκειμενον.⁵⁶ Subjekt novovjekovne metafizike leži u temelju svakog predočavanja, on je »ono-postojano-i-stojeće«;⁵⁷ on je izvan svake sumnje, izvjestan, stoji ispred svega, sve dovodeći u odnos sa samim sobom.⁵⁸ Čovjek koji sebe razumije takvim subjektom postaje, dakle, temelj svim bićima, postaje svojevrsno središte bića, a što je pak moguće tek promjenom shvaćanja bića uopće.⁵⁹ Poimanje svijeta koje proizlazi iz navedenog Heidegger naziva novovjekovnom slikom svijeta (*neuzeitliches Weltbild*), izdvojenom od antičke ili srednjovjekovne,⁶⁰ a kojom on ne misli na puki »odraz nečega«, nego na

53 Isto, str. 18.

54 Isto, str. 32, 41. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 399-400, 404. Usp. isto, str. 410: »Te [Descartesove] *Meditacije* jesu zametak – odlučujući zametak – pravog početka metafizike na kojoj počiva novi vek.« Usp. Heidegger, »O humanizmu«, str. 168.

55 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 18. Istraživanje prema Heideggerovu sudu bićima raspolaže računanjem u njihovu budućem toku (što se odnosi na prirodu) ili naknadno (što se odnosi na povijest). Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 95, 101. Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 121-122. Usp. Heidegger, »O humanizmu«, str. 157: Opredmećivanje kao jednolična pristupačnost svega svima.

56 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 19, 39. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 427-428. Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 291. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 95.

57 Hajdeger, *Niče*, str. 408.

58 Usp. Martin Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, u: Hajdeger, *Mišljenje i pevanje*, str. 10-11. Usp. Martin Heidegger, »Überwindung der Metaphysik« u: Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, str. 72: »Das ego cogito ist für Descartes in allen cogitations das schon Vor- und Her-gestellte, das Anwesende, Fraglose, das Unbezweifelbare und je schon im Wissen stehende, das eigentlich Gewisse, das allem vorauf Feststehende, nämlich als jedes, das alles auf *sich* zu und sich so in das »gegen« zu anderem stellt.« Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 78-79, 84-85. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 42.

59 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 19, 42. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 407.

60 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 21: Štoviše, Heidegger tvrdi da antička i srednjovjekovna slika svijeta nije ni mogla postojati; za razliku od antike i srednjeg vijeka, novovjekovlje »privodi« bitak bića kao predmetnost ispred čovjeka. Usp. isto, str. 33. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 331. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 116.

»svijet sam, njega, biće u cjelini, takvo kakvo je za nas mjerodavno i obavezno.«⁶¹ Novovjekovna je slika svijeta, dakle, svijet, onakav kakvim ga novovjekovni čovjek posjeduje. U tom smislu, tvrdi Heidegger, čovjek biće hoće imati pred sobom, hoće ga predočiti jer se biće određuje kao postojeće samo posredstvom čovjeka kao predočavajućeg subjekta, onog »mislećeg ja«; upravo predočivost postaje ključna jer se u njoj »traži i nalazi« bitak bića.⁶² Predočavanje Heidegger razumije kao »prisutno prinijeti pred sebe kao nasuprot-stojeće, dovezati ga onome tko predstavlja i u tom ga dovezivanju povratno prisiliti sebi kao mjerodavnom području.«⁶³ Određujući se u slici svijeta izgrađenoj predočavanjem zasigurno pokazuje čovjekov središnji položaj u cjelini bića: čovjek polazeći od sebe i u sebi zaključno odlučuje o stanju stvari uopće. Osiguravanjem tog položaja čovjek želi osigurati i razvoj ljudstva, on sebi uvjetuje odnos spram bića kao predmetnosti, otpočinjući bitak zasnovan na moći, sa svrhom pokoravanja cjeline bića.⁶⁴ Heidegger zaključuje da je postajanje svijeta slikom »jedan (...) i isti događaj kao i onaj da čovjek unutar bića postaje subjectum.«⁶⁵ To je ujedno ono što određuje bit novovjekovlja odražavajući se čovjekovom borbom za položaj bića koje biću u cjelini daje mjeru i pravilo, a baš je znanost kao istraživanje »neotklonjiva« forma samousmjeravanja u svijetu.⁶⁶ Novi vijek općenito, tvrdi Heidegger, započinje upravo samoosiguranjem čovječanstva koje se provodi preobrazbom istine u izvjesnost znanja.⁶⁷ Navedenim metafizičkim odrednicama koje uvelike proizlaze iz Descartesove filozofije, zasnovanim na slobodi čovjeka kao izvjesnog samoodređenja pri kojoj *ego* utemeljuje vlastiti čin,⁶⁸ prema Heideggeru počinje

61 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 20. Usp. Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, str. 89: »Wir meinen damit wie Welt selbst, sei, das Seiende im Ganzen, so wie es für uns maßgebend und verbindlich ist.« Usp. Charles B. Guignon, »Introduction«, u: Charles B. Guignon (ur.), *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press, Cambridge 1993., str. 20. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 54.

62 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 20-21, 23, 43. Usp. Hajdeger, *Niće*, str. 408-409. Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 10-11. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 79, 84, 95, 101.

63 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 22. Usp. Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, str. 91: »(...) das Vorhandene als ein Entgegenstehendes vor sich bringen, auf sich, den Vorstellenden zu, beziehen und in diesen Bezug zu sich als den maßgebenden Bereich zurückzwingen.«

64 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 22-23. Usp. Hajdeger, *Niće*, str. 401, 411. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 101.

65 Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 23. Usp. Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, str. 92: »Daß die Welt zum Bild wir, ist ein und derselbe Vorgang mit dem, daß der Mensch innerhalb des Seienden zum Subjectum wird.« Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 95.

66 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 25. Usp. Borgmann, »Technology«, str. 429.

67 Usp. Hajdeger, *Niće*, str. 401.

68 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 40. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 95: *Ego* kao *subiectum*. Usp. isto, str. 101.

ispunjenje zapadne metafizike, pritom stvarajući pretpostavke za svaku buduću antropologiju.⁶⁹

2. 3. Odnos znanosti i tehnike

Novovjekovna egzaktna znanost, napominje Heidegger, uspostavlja prirodu kao »izračunljivi sklop sila«, u skladu s čim je čovjek tehničkog razdoblja izazvan na otkrivanje⁷⁰ koje prirodi pristupa kao skladištu energetskih »ostava« (*Bestand*).⁷¹ Moderna je tehnika, naime, kao i ona starogrčka, otkrivanje, ali više ne ono koje je utemeljeno u pro-iz-vođenju: moderna je tehnika otkrivajuća u smislu izazivanja prirode na isporuku energije.⁷² Tehnika se tako prema zemlji ophodi iskorištavanjem i promjenom, ona osigurava dominaciju čovjeka čije se djelovanje svodi na procjenu (ne)važnosti ovoga ili onoga za život te postavlja jednoobraznost kao sveopći kriterij.⁷³ Prema tome, tehnika neupitno preobražava

69 Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 32: Pretpostavka za antropologiju stvara se izlaganjem čovjeka kao subjekta, a antropologijom »se uvodi prijelaz metafizike u zbivanje pukog okončanja i napuštanja svake filozofije.« Usp. isto, str. 44. Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 25.

70 Valja se podsjetiti Heideggerove odredbe tehnike kao načina otkrivanja.

71 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 234, 239. Usp. isto, str. 231: »Ostava« kao način na koji bitstvuje sve na što se odnosi izazivajuće otkrivanje. Usp. isto, str. 231-232: Premda Heidegger tvrdi da čovjek nikada nije »ostava«, on ga ipak smješta u njezinu sferu, što pojašnjava primjerom lugara: drvnoprerađivačka industrija postavlja lugara da bi ispostavljao celulozu, koja će postati papir, a koji će pak upotrijebiti razna glasila. Konačno, glasila sebe pokušavaju nametnuti javnom mišljenju. Iz toga proizlazi da se čovjek, skupina ljudi itd. prema drugom čovjeku, skupini ljudi itd. mogu ophoditi kao prema »ostavi«. Dakle, čini se opravdanim zaključiti da čovjek ipak može biti »ostava«. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 35: »In his own way, the human is a piece of the standing reserve«. Usp. isto, str. 39. Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 9-10. Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 107. Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 31-32. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, str. 173. Usp. Guigon, »Introduction«, str. 20. Usp. Achterhuis, »Introduction: American Philosophers of Technology«, str. 7. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 109. O tom problemu vidi i: Richardson, *Heidegger*, str. 331-332, 335; Hubert L. Dreyfus, »Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics«, u: Guigon (ur.), *The Cambridge Companion to Heidegger*, str. 305; Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 46; Borgmann, »Technology«, str. 429; Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, str. 4; Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 2, 21, 39; [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, str. xiii; Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, str. 167.

72 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 228-229, 234. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 26. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 38, 49, 51-52. Usp. Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, str. 2-3. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. xiv, 12, 72, 130, 135. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 112.

73 Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 38-39. Usp. isto, str. 37: Budući da stvarnost počiva na jednoobraznosti planiranja, čovjek također mora ući u nju ako se želi nositi sa stvarnim. Usp. Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 44: Jednoobraznost kao instrument potpune, tehničke vladavine nad Zemljom. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 41. Usp. Heidegger, *Mindfulness*, str. 20. Usp. Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 34: Nietzsche je prvi spoznao trenutak u kojem se čovjek sprema preuzeti vlast nad zemljom u cjelini.

praksu, a upravo se iz toga očituje i preobrazba metafizike u tehniku. Tehnika kao način otkrivanja koji ne dopušta druge načine.⁷⁴ Zemlja se pomiče u središte ljudskog postavljanja te postaje sirovina, a priroda se javlja kao predmet tehnike jer tako hoće biti bitka.⁷⁵ Priroda čovjekovim predstavljanjem biva dovedena pred njega; čovjek prirodu uspostavlja k sebi.⁷⁶ Izazivajuće otkrivanje vrši se oslobađanjem, transformacijom, akumulacijom, raspodjelom i prenošenjem energije, pri čemu je ključno postići najveću moguću korist uz najmanji mogući utrošak.⁷⁷ Već u fizikalnoj teoriji prirode⁷⁸ vlada težnja ka »ispostavnom otkrivanju«, što će reći da, historijski gledano, novovjekovna prirodna znanost prethodi modernoj tehnici; no povijesno gledano,⁷⁹ do čega je Heideggeru prvenstveno i stalo, moderna tehnika nastupa ranije.⁸⁰ Time Heidegger dolazi do odgovora na otprije zadano pitanje:⁸¹ »Moderna tehnika mora primjenjivati egzaktnu prirodnu znanost zato što bit te tehnike počiva u po-stavi.«⁸² Po-stavu (*Ge-stell*), koju smatra biti tehnike, Heidegger određuje kao »izazivajući nagovor«

74 Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 334. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 49-50. Usp. Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, str. 5.

75 Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 95-96. Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 107.

76 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 104-105. Usp. Martin Heidegger, »Wozu Dichter«, u: Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1914-1970. Holzwege*, str. 288: »Der Mensch stellt die Welt aus sich zu und die Natur zu sich her.« Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 21: »Technology, and our advanced understanding of things, brings all entities to a fullest presence for us, in the maximal control we have over them, by having slotted each into place in a framework, theoretical and practical.«

77 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 229-230. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 17: »Erschließen, umformen, speichern, verteilen, umschalten sind Weisen des Entbergens.« Usp. Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall, »Martin Heidegger: An Introduction to His Thought, Work and Life«, u: Dreyfus, Wrathall (ed.), *A Companion to Heidegger*, str. 13.

78 Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 329-330: Fizika u znanost ubacuje matematičko načelo, koje pak stvara metodu moderne znanosti. Ta metoda određuje djelatnost znanosti. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 110.

79 Povijesno u smislu biti koja vlada tehnikom; tehnika kao dovršena metafizika. Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 237: Prema Heideggeru, bit sve povijesti određuje se iz usuda, a usud otkrivanja uvijek vlada čovjekom. Usp. Heidegger, »Okret«, str. 252: Heidegger napominje da ljudi povijest misle iz događanja (historijski), umjesto »iz njezina bitnog podrijetla iz usuda.« Usp. isto, str. 258. Usp. Heidegger, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, str. 52. Usp. Heidegger, »Science and Reflection«, str. 158: »(...) we must free ourselves from the historiographical representation of history.«

80 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 235. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 13, 329. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 49. Usp. Borgmann, »Technology«, str. 426.

81 Kako bit moderne tehnike može upotrebljavati novovjekovnu egzaktnu prirodnu znanost?

82 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 236. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 24: »Weil das Wesen der modernen Technik im Ge-stell beruht, deshalb muß diese die exakte Naturwissenschaft verwenden.« Usp. Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 59: Heidegger naglašava da današnje znanosti spadaju u područje biti moderne tehnike (ali ne jednostavno u tehniku). Usp. Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 23.

koji čovjeka sabire na to da ono zbiljsko otkriva kao »ostavu«. ⁸³ Po-stava pokazuje odnos čovjeka i bitka u tehničkom svijetu, odnos koji određuje ustroj našeg doba; ona je bivstvenija od atomske energije i svih strojeva, koji pak nisu sama tehnika, već samo instrumenti upravljanja njezine biti, dakle po-stave. ⁸⁴ U tom sklopu tehničkog svijeta priroda unaprijed pripada »ostavi« unutar po-stave. ⁸⁵ Po-stava je, dakle, nešto što unaprijed određuje svaku mogućnost »ostave«, odnosno svaku mogućnost, najprije poimanja prirode kao nagomilanih resursa, a zatim i proračunatog odlaganja tih resursa za svaku možebitnu upotrebu u bližoj ili daljoj budućnosti. Iz te perspektive, po-stava biva kao svojevrsna konstrukcija, koja je unaprijed zadana osnova svega onog što uopće može biti; ako nešto uopće jest, ono jest na način po-stave, kao »ostava«, budući da se veže za unaprijed danu i sveprožimajuću konstrukciju. Vladavina po-stave, u smislu izazivanja na ispostavu, prema Heideggerovu sudu pripada onome što on naziva »usudom«, odredivši ga kao »zbirno pućenje, koje čovjeku (...) pokazuje put otkrivanja«. ⁸⁶ Ukoliko usud vlada na način po-stave, utoliko Heidegger u njemu prokazuje dvojaku »krajnju opasnost« (*höchste Gefahr*): s jedne strane, stvara se privid da čovjek posvuda susreće samo sebe, u smislu da ono što susreće postoji samo ako je on to napravio, dok je s druge strane spriječena svaka druga mogućnost otkrivanja, što se prije svega odnosi na prikrivanje pro-iz-vođenja. ⁸⁷ Svako otkrivanje

-
- 83 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 233-234, 236-237, 242-243. Usp. Heidegger, »Okret«, str. 251. Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 292. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 29, 31, 38. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 44, 49, 60-61, 63. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 161. Usp. Dreyfus, »Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics«, str. 305-306. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 37, 44-45. Usp. Godzinski Jr., »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, str. [3]-[5]. Usp. [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, str. xiii.
- 84 Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 293. Usp. Martin Heidegger, »Der Satz der Identität« u: Martin Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Identität und Differenz*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2006., str. 44: »Dasjenige, worin und woher Mensch und Sein in der technischen Welt einander an-geben, spricht an in der Weise des Ge-Stells. (...) Das Ge-Stell ist, falls wir jetzt noch so sprechen dürfen, seiender den alle Atomenergien und alles Maschinenwesen, seiender als die Wucht der Organisation, Information und Automatisierung.« Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 107-108. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 32-33. Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 326-329. Usp. Guignon, »Introduction«, str. 20: »The characteristic of our age is that being's inevitable withdrawal has been aggravated into complete 'abandonment' in the form of modern technology.«
- 85 Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 39-40.
- 86 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 237. Usp. isto, str. 238. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 25: »Wir nennen jenes versammelnde Schicken, das den Menschen erst auf einen Weg des Entbergens bringt, das Geschick.«
- 87 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 239, 240. Usp. isto, str. 242: Heidegger otkrivanje objašnjava kao usud koji se dijeli na pro-iz-vodeće i izazivajuće otkrivanje te se dodjeljuje čovjeku. Po-stava prijeti uskraćivanjem izvornijeg otkrivanja. Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 50, 54-55. Usp. Borgmann, »Technology«, str. 429. Usp. Mitcham, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, str. 53.

postave najprije karakterizira osiguravanje nje same, čime se prikriva ne samo otkrivanje kao pro-iz-vođenje, nego i otkrivanje kao takvo, a time i ono u čemu se stječe neskrivenost, dakle istina: bît je tehnike opasnost jer onemogućava istinu.⁸⁸ Opasnost Heidegger naziva epohom bitka, koji bitstvuje kao po-stava.⁸⁹ Naime, vrijeme je tehnike opasno zbog »odsustva bogova«, za kojima prema Heideggeru valja ponovno osjetiti potrebu jer se u odnosu na njih pokazuje naš odnos prema bitku; odsustvo bogova pokazuje čovjekovu nemogućnost dopuštanja smisla koji nije sâm stvorio.⁹⁰ Tehniku stoga valja promisliti kao »temeljni ontološki fenomen koji sada zaokuplja povijesni prostor nekad zaokupljen ‘onim božanskim’.«⁹¹ Budući da je bît tehnike u konačnici sâm bitak, koji se otputio u po-stavu, čovjek tehnikom ne može ovladati – suprotno bi značilo da je on gospodar bitka.⁹² Štoviše, upravo vladavina tehnike, vidljiva na svim područjima života, obilježava sve što jest.⁹³ Naime, prema Heideggeru, bît se samog života predaje tehničkom uspostavljanju, kojim čovjek postaje subjekt, a svijet prelazi u stanje ljudskog naređenja.⁹⁴ Opredmećivanjem stvari ne mogu pokazati svoju vlastitost,

- 88 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 230, 240. Usp. Heidegger, »Okret«, str. 251, 254, 257. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 51. Usp. Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, str. 5. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 22. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 111.
- 89 Usp. Heidegger, »Okret«, str. 255. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 58. Usp. Holden, »Introduction: Heidegger's Questions«, str. 4.
- 90 Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 23, 324, 337-338: »Indeed the very divinity of gods is owing to a more ultimate 'holiness' belonging to being.« Usp. isto, str. 339-341, 350, 353: »Thus when Heidegger speaks of waiting for gods, he means waiting for a new understanding of being, opening a world in which gods 'are there.'« Usp. isto, str. 355-358. Usp. Dreyfus, »Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics«, str. 310. Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 22, 137. Usp. Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, str. 171.
- 91 Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 12. Moj prijevod.
- 92 Usp. Heidegger, »Okret«, str. 252. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 461. Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 107. Usp. Heidegger, »O humanizmu«, str. 167. Usp. Heidegger, »Positionality«, str. 37. Usp. Heidegger, »The Danger«, str. 57. Usp. Heidegger, *Mindfulness*, str. 152: »All modern control of technicity, all claim to wanting to be its master, is thus only an illusion that covers up – pretty badly at that – the metaphysical enslavement to technicity.« Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 244. Usp. Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 20, 154. Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 113.
- 93 Martin Heidegger, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, u: Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, str. 304-305. Usp. Martin Heidegger, »Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik«, u: Heidegger, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Identität und Differenz*, str. 60: »Was jetzt ist, wird durch die Herrschaft des Wesens der modernen Technik geprägt, welche Herrschaft sich bereits auf allen Gebieten des Lebens durch vielfältig benennbare Züge wie Funktionalisierung, Perfektion, Automatisierung, Bürokratisierung, Information darstellt.« Usp. Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 14.
- 94 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 107-108. Usp. Heidegger, »Wozu Dichter?«, str. 290: »Sogar schon dieses, daß der Mensch zum Subjekt und die Welt zum Objekt wird, ist eine Folge des sich einrichtenden Wesens der Technik, nicht umgekehrt.« Usp. Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 52.

a čovjek je sâm u rastućoj opasnosti da postane pukim materijalom i funkcijom opredmećivanja.⁹⁵ Opasnost je (sebe)htijenje u bezuvjetnom uspostavljanju kao prodiranje unutar svijeta koji je dozvoljen samo kao volja.⁹⁶ Izmišljene tvorbe izračunatih predmeta uspostavljene su za iskorištavanje, ono obračunato postaje robom te se ostvaruje ono što Heidegger naziva »kružnim kretanjem iskorištavanja« (*Kreisbewegung der Vernutzung*).⁹⁷ Kada se bit istine poima kao izvjesnost u kojoj ljudsko predstavljanje najprije postaje sigurno u samo sebe, započinje »pustošenje zemlje« (*Verwüstung der Erde*).⁹⁸ Čovjekov odnos prema sebi i svemu što jest najviše biva ugrožen upravo stavom da tehničko uspostavljanje svijet dovodi u red.⁹⁹ Taj je stav ono što prvotno omogućuje da se tehnički svijet »i nadalje (...) osigurava u svojoj metafizičkoj prevlasti.«¹⁰⁰ Opisanim stanjem stvari nameće se pitanje: kako mu pristupiti? Postoji li zadovoljavajuće »riješenje«?

2. 4. Smjernice prema »slobodnom odnosu« spram tehnike

Pitanje je o tehnici pitanje o dvoznačnoj konstelaciji u kojoj se stječe otkrivanje i skrivanje; krajnja opasnost po-stave, naime, krije pripadnost čovjeka onome što se »obistinjuje« (*Gewährende*), dakle onome što prema Heideggeru čuva neskrivenost i skrivenost sve biti na zemlji, a to »obistinjavajuće« on naziva »spasonosnim« (*Rettende*).¹⁰¹ Što smo bliže opasnosti, što smo više »oni koji pitaju«, to smo bliže »spasonosnom«.¹⁰² U opasnosti se krije mogućnost okreta,¹⁰³ utemeljena u mišljenju, u kojem se pak stječe prebolijevanje po-stave.¹⁰⁴

95 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 108, 111. Usp. Dreyfus, Wrathall, »Martin Heidegger: An Introduction to His Thought, Work and Life«, str. 13.

96 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 111, 113.

97 Isto, str. 127, 133. Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 36.

98 Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 39. Usp. Heidegger, »Überwindung der Metaphysik«, str. 97: »Die Verwüstung der Erde beginnt als gewollter, aber in seinem Wesen nicht gewußter und auch nicht wißbarer Proceß zu der Zeit, da das Wesen der Wahrheit sich als Gewißheit umgrenzt, in der zuerst das menschliche Vorstellen und Herstellen seiner selbst sicher wird.«

99 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 113. Usp. Heidegger, »Wozu Dichter?«, str. 295: »Was den Menschen in seinem Wesen bedroht, ist die Meinung, das technische Herstellen bringe die Welt in die Ordnung«.

100 Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 296. Usp. Heidegger, »Der Satz der Identität«, str. 49.

101 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 244-245. Usp. Dreyfus, »Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics«, str. 305, 308. Usp. Godzinski Jr., »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, str. [5]-[7].

102 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 247. Usp. Heidegger, »Okret«, str. 257.

103 Usp. Heidegger, »Okret«, str. 257: Heidegger razlaže da se okretom zaborava stječe uvid svijeta u napuštenost stvari, koja pak biva vladavinom po-stave; uvid svijeta u po-stavu kao uvid istine u nezbiljski bitak. Uvidom se rasvjetljava po-stava.

104 Isto, str. 254-256.

Upravo mišljenju¹⁰⁵ Heidegger namjenjuje mjesto čuvanja biti bitka, »čekanja« istine bitka, pri čemu je čuvanje istine »spasonosno«; čovjek je kao pastir bitka od njega pozvan u čuvanje njegove istine.¹⁰⁶ Naime, Heidegger smatra da čovjek pripada biti bitka, koja ga treba da bi bitak ostao očuvan, da bi utemeljio svoju istinu u biću, prema čemu i bit tehnike treba čovjeka da bi se uputila k promjeni svojeg usuda.¹⁰⁷ No budući da je vrijeme mišljenja »neko drugo od ovog vremena računanja«,¹⁰⁸ jer umjesto onoga što je svijet iz sebe poklanjao, sve se više provlači ono predmetno tehničke vladavine, pri čemu ljudi sve »donoseći-k-sebi« zemlju isključivo iskorištavaju,¹⁰⁹ kojim putem valja kročiti? Heidegger smjernicu zadaje još jednom razrađujući starogrčki pojam τέχνη, podsjećajući da njegovo značenje podrazumijeva među ostalim i umjetnost, koja je pak iz perspektive starih Grka u sferi približavanja nazočnosti bogova, odnosa božanskog i ljudskog usuda; za Heideggera to znači da umjetnost održava slobodan dodir s bitkom.¹¹⁰ Umjetnost je za stare Grke jedino, a mnogostruko otkrivanje, ponizno prema čuvanju istine, koje nosi ime τέχνη jer pripada u ποιήσις.¹¹¹ Prema Heideggerovu sudu, upravo umjetnost sadrži naročitu alternativu tehnici.¹¹² Pri razmatranju umjetnosti posebno mu je važna pjesnička sastavnica jer, smatra on, pjesničko

105 Heidegger opsežno tematizira svoje viđenje mišljenja u djelu *Što se zove mišljenje?*, pri čemu čovjeka, određivši ga umnim živim bićem, naziva onim koji može misliti; no sama mu sposobnost za mišljenje ne jamči mogućnost mišljenja jer samo ako voli i pazi na ono što treba promisliti, tvrdi Heidegger, čovjek može misliti (str. 11-12, 61). Ono što treba promisliti je, nastavlja, ono dvojbeno, koje daje misliti, koje čovjeka »zove« misliti (str. 12, 95). Čovjek biva pozvan u bit mišljenja, određenog kao »posvećivanje pozornosti«, iz bitka, određenog kao »prisustvo prisutnog«: mišljenje i bitak su-pripadaju (str. 158-9). Naime, prema Heideggeru, čovjek je sposoban za mišljenje tek iz upute u mišljenje jer svaki se put mišljenja, da bi se uopće moglo nazvati mišljenjem, kreće unutar odnosa su-pripadnosti bitka i biti čovjeka (str. 84, 90). Uz to, Heidegger uspostavlja bitnu poveznicu između mišljenja i pjesništva, određivši mišljenje »govorom jezika i izvornim kazivanjem« te ga tako približivši pjesništvu: mišljenje i pjesništvo oblici su bitnog kazivanja (str. 97, 166-167). Valja istaknuti i to da Heidegger smatra da sve istinski mišljeno mora ostati višeznačno jer upravo višeznačnost mišljenja daje na strogoći (str. 78). Značaj koji Heidegger pridaje mišljenju postaje jasan njegovom odredbom mišljenja kao »filozofske, nadhistorijske spoznaje vječnih istina« (str. 168).

106 Usp. Heidegger, »O humanizmu«, str. 177. Usp. Godzinski Jr., »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, str. [7].

107 Usp. Heidegger, »Okret«, str. 252. Usp. Heidegger, »Stav identiteta«, str. 290, 293-295. Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 467.

108 Heidegger, »Stav identiteta«, str. 296. Usp. Heidegger, »Der Satz der Identität«, str. 49.

109 Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 426. Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 110. Usp. Hajdeger, »Prevladavanje metafizike«, str. 38-39.

110 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 245-246. Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 165-166. Usp. Dreyfus, Wrathall, »Martin Heidegger: An Introduction to His Thought, Work and Life«, str. 12. Usp. Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, str. 171.

111 Usp. Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 246. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 35: »Und die Kunst heiß nur τέχνη. Sie war ein einziges, vielfältiges Entbergen. (...) fügsam dem Walten und Verwahren der Wahrheit.« Usp. Batovanja, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, str. 112: »Umjetnost nije bila područje kulturnog stvaranja, već je sama bila mnogostruko raskrivanje u službi očuvanja istine.«

112 Usp. Borgmann, »Technology«, str. 424, 429. Usp. [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, str. xii.

obilježava svaku umjetnost te »izvodi ono istinito u sjaj onoga (...) što najčišće izsijava.«¹¹³ Heidegger dakle put prema slobodnom odnosu prema tehnici ocrtava u svezi mišljenja i pjevanja, koja se ostvaruje u pjesništvu.¹¹⁴ Štoviše, mišljenje i pjesništvo potječu iz istog izvora, zbog čega, na svoje zasebne načine, govore istu istinu bitka.¹¹⁵ Baš pjesnike, za koje tvrdi da se opiru tehničkom shvaćanju bitka, Heidegger smatra smrtnicima koji kao otuđeni umjetnici paze na tragove, koji tragaju za »odsutnim bogovima«, a time utiru put drugim smrtnicima prema obratu.¹¹⁶ Bit će da je tomu tako uvelike zbog toga što, birano ističući riječi Friedricha Hölderlina, Heidegger napominje da čovjek »pjesnički stanuje« (*dichterisch wohnt*) na zemlji, a stanovati prema njegovu mišljenju znači biti ograđen u slobodan prostor koji pošteduje stvari, dajući polje njihove biti.¹¹⁷ Dakle, osnovna je karakteristika stanovanja pošteđivanje, koje se ispunjava kada nešto ostavljamo u njegovoj biti,¹¹⁸ u kojem je slučaju potreban iskorak iz tehničkog ophođenja sa svijetom. Naime, čuvanjem biti zasniva se put prema stvarima kao stvarima, koji može otpočeti jedino napuštanjem predstavljanja odnosno objašnjavanja jer predstavljanje prisutnog kao predmetnog do stvari kao stvari ne dopire.¹¹⁹ Stanovanje u smislu obitavanja ljudi na zemlji događa se kao pošteđivanje onoga što Heidegger naziva »četvorstvom« (*Geviert*),¹²⁰ prema

113 Heidegger, »Pitanje o tehnici«, str. 246. Usp. Heidegger, »Die Frage nach der Technik«, str. 36.

114 Usp. Pejović, »Martin Heidegger«, str. 156: Pjesništvo kao »sačinjanje istine u kojem se sastaju mišljenje i pjevanje kao dva susjedna stabla sačinjanja«. Usp. [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, xiv.

115 Usp. Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 167-168.

116 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 86-87. Usp. Heidegger, »Wozu Dichter?«, str. 272: »Dichter sind die Sterblichen, die mit Ernst den Weingott singend, die Spur der entflohenen Götter spüren, auf deren Spur bleiben und so den verwandten Sterblichen den Weg spüren zur Wende.« Usp. Richardson, *Heidegger*, str. 354. Usp. Guigon, »Introduction«, str. 24.

117 Usp. Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 246. Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 88. Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 151: »Das eigentliche Schonen ist etwas *Positives* und geschieht dann, wenn wir etwas eigens in sein Wesen zurückbergen, es entsprechend dem Wort freien: einfrieden.« Usp. Guigon, »Introduction«, str. 25. Usp. Borgmann, »Technology«, str. 425: Filozofija i pjesništvo za Heideggera snagu dobivaju, napominje Borgmann, pod okriljem ruralnosti i prirode; iz čega zaključuje da je Hölderlin Heideggeru važan jer su rođeni u istoj pokrajini te su inspiraciju izvlačili iz sličnih lokalnih izvora. Usp. Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 26: Filozofsko-pjesnička mudrost kao ono što omogućuje slobodniji odnos prema tehničkom svijetu.

118 Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 88. Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 151: »Wohnen, zum Frieden, gebracht sein, heißt: eingefriedet bleiben in das Freie, d.h. in das Freie, das jegliches in sein Wesen schont.«

119 Usp. Martin Heidegger, »Stvar«, u: Heidegger, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, str. 202, 213.

120 Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 88-89: Stanovanje kao obitavanje smrtnika na zemlji podrazumijeva stanovanje pod nebom, dok ta određenja znače i »ostajanje pred božanstvima« te »pripadanje ljudskoj zajednici«. Dakle, »četvorstvo« čine zemlja i nebo, božanstva i smrtnici. Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 151-152.

čemu je pošteđivanje jednako čuvanju »četvorstva« u njegovoj biti.¹²¹ Čovjekov je zadatak prema Heideggeru učiti se životu otvorenom spram »četvorstva«, koje nam pomaže u potrazi za netehničkim načinom »pjesničkog stanovanja«, čime on konačno postiže »slobodan odnos« prema tehnici.¹²² Čuvanje za čovjeka znači »oslušivanje jezika« drugačijeg negoli je onaj tehničkog svijeta.¹²³ »Stanovanje, kao pošteđivanje, četvorstvo sklanja«, nastavlja Heidegger, »u ono pri čemu prebivaju smrtnici: u stvari.«¹²⁴ Budući da ona izaziva ostavu, koja dakako nema nikakvu inherentnu vrijednost, tehnika nema veze sa stvarima u istinskom smislu.¹²⁵ Upravo je prebivanje pri stvari¹²⁶ jedini način na koji se ostvaruje »četverostruko prebivanje u četvorstvu«, koje znači spašavanje zemlje, primanje neba, očekivanje božanstva i praćenje smrtnika.¹²⁷ To je ujedno i Heideggerov – ustvari vrlo kriptičan – putokaz za iskorak iz ophođenja sa svijetom koje je navlastito modernoj tehnici. Međutim, izostanak Heideggerova »konkretnog« odgovora po pitanju tehnike ne treba čuditi, uzevši u obzir njegovu misao da ono mišljeno svakog mislioca moramo prihvatiti kao *neiscrpno*, budući da on sam ne može izreći ono što je najviše njegovo: to, naime, nije njegovo vlasništvo, već pripada samom bitku.¹²⁸ Mora nas, nastavlja Heidegger, »zaprepastiti« ono što u mišljenju ostaje nemišljeno jer kažljiva riječ svoje značenje dobiva iz onoga što ostaje nekažljivo.¹²⁹ Upravo je nemišljeno, zaključuje, »najviši dar koje neko mišljenje može darivati.«¹³⁰ Prema tome, moguće je zaključiti da Heidegger čovjeka poziva na samostalni put prema onom nemišljenom – na samostalni put prema izvornijem odnosu spram bitka.

121 Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 90. Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 153: »Im Retten der Erde, im Empfangen des Himmels, im Erwarten der Göttlichen, im Geleiten der Sterblichen ereignet sich das Wohnen als das viervältige Schönen des Gevierts.«

122 Usp. [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, xiv.

123 Usp. Dreyfus, Wrathall, »Martin Heidegger: An Introduction to His Thought, Work and Life«, str. 14.

124 Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 90. Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 153: »Das Wohnen als Schönen verwahrt das Geviert in dem, wobei die Sterblichen sich aufhalten: in den Dingen.« Usp. Borgmann, »Technology«, str. 429.

125 Usp. Mitcham, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, str. 52.

126 Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 91-93: »Napravljeni stvar« Heidegger lucidno prikazuje na primjeru mosta: obale se, navodi Heidegger, pojavljuju kao obale tek kada se most izvije nad rijekom, one se odnose jedna prema drugoj zahvaljujući mostu. Most prinosi rijeci zajedno s obalama i prostranstva koja su iza njih; on među tim prostranstvima, rijekom, i obalama uspostavlja susjedstvo. Nadalje, most »sakuplja« zemlju kao kraj oko rijeke, pritom prateći rijeku kroz polja. Most je spreman za sve uvjete »nebeskog« vremena. On rijeci prepušta njezin tok, a smrtnicima omogućuje njihov put. Most prati ljude. »Most, na svoj način, k sebi *prikuplja* zemlju i nebo, božanstva i smrtnike.« Usp. Heidegger, »Bauen Wohnen Denken«, str. 154-156. Usp. Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, str. 168.

127 Usp. Hajdeger, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, str. 90-91, 99.

128 Usp. Hajdeger, *Niče*, str. 462. Usp. Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 81.

129 Isto.

130 Heidegger, *Što se zove mišljenje?*, str. 81.

3. Zaključak

Heideggerovo se suprotstavljanje koncepata τέχνη i moderne tehnike zasniva na naravi proizvođenja: dok otkrivanje starih Grka karakterizira razumijevanje prirode kao ispunjene inherentnim smislom te time *aktivne*, moderni ljudi teže pokoravanju prirode radi njezina sveopćeg iskorištavanja, pri čemu se ona predočuje kao *pasivna*.¹³¹

Takvom stanju u velikoj mjeri pridonosi znanost. Naime, starogrčko se poimanje znanosti stubokom razlikuje od modernog zato što ona nije imala mogućnost »egzaktnosti«, tako da se svrhovitost »stare« znanosti u novom vijeku gubi. »Nova« pak znanost uspostavlja fizičko-matematičku strukturu svijeta, prema čijem načelu kvantifikabilnosti bitni ostaju samo izračunljivi odnosi gibanja među točno odredivim jedinicama. U strukturi znanstvenog ophođenja čovjek postaje subjekt koji sve dovodi u odnos sa samim sobom te time zauzima središnji položaj u cjelini bića. Osnovno je načelo moderne znanosti učinkovitost, koja se pokazuje pristupom prirodi s težnjom ka što većem iskorištavanju; priroda u konačnici postaje skladište resursâ, čime se prokazuje svijet tehničke jednoobraznosti. Heidegger na tim postavkama određuje metamorfozu metafizike u tehniku. Tehnika zatvara metafizičku dimenziju, čemu njemački filozof mistički pristupa nalogom pjesnikâ koji tragaju za odbjelim bogovima. Tehnika za njega podrazumijeva više od puko tehničkog – ona je oblik modernog iskustva kao takvog, osnovni način otkrivanja svijeta. Taj se način zasniva u po-stavi, koja u bitnom određuje moderno doba, postavljajući čovjeka u odnos isključivo s njim samim, a istovremeno onemogućavajući svaku drugu mogućnost otkrivanja. Po-stav time, zaključak je Heideggera, prikriva samu istinu.¹³²

Potencijalni se put napuštanja opisanog stanja stvari kod Heideggera očituje u novom načelu stvarnosti, ustanovljenom u području umjetnosti, s naglašenom pjesničkom sastavnicom. Naime, prema njegovu sudu, kao naročit antipod tehnici, umjetnost omogućuje povratak izvornijeg otkrivanja te odjelovljavanje istinitosti koja je odvojena od svake znanosti određene ispravnim predočavanjem time

131 U ovom kontekstu, primjerice, vidi: Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 39-40; Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 3, 12, 100; Andrew Feenberg, »Heidegger and Marcuse: the Catastrophe and Redemption of Technology«, u: John Abromeit, W. Mark Cobb (ur.), *Herbert Marcuse: A critical reader*, Routledge, London and New York 2004., str. 67-68, 74-75.

132 U kontekstu ovog odlomka, primjerice, vidi: Mitcham, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, str. 52; Dreyfus, »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, str. 168; Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. xiii, 100, 115; Feenberg, »Heidegger and Marcuse: the Catastrophe and Redemption of Technology«, str. 68, 72.

što čuva bît stvari. »Izbavljenje« je od trenutne situacije primarno u nadležnosti »obrata« u bitku samom, dok čovjek tome može doprinijeti odricanjem od antropocentrizma i subjektivizma, pri čemu je potreban u temelju drugačiji odnos spram stvari te otvorenost za skriveno. Ključno je sjećanje na skriveni vid tehnike kao $\pi\acute{o}\tau\eta\sigma\iota\varsigma$, u čemu se prema tehnici ogleda »slobodan odnos«. ¹³³

U Heideggerovim se promišljanjima o tehnici sustavno provlači razlika između čovjekova odnosa prema prirodi u vremenu stare Grčke s jedne te suvremenosti s druge strane. Stari su Grci prirodu smatrali ispunjenom smislom, počelom zbivanja, izvorom svekolikog svjetskog stvaralaštva. Priroda je za njih u konačnici bila sveto mjesto, kojem čovjek dakako ne pristupa nasilno – budući da nije njezin gospodar – nego s najvećim poštovanjem. Bît se čovjeka u tom vremenu ispostavlja uključenošću u otvorenost bića, tako da priroda nikako nije zamišljena kao predmetno područje prirodne znanosti, nego kao svojevrsan pratemelj – s kojim čovjek živi u skladu. Suvremeni čovjek prirodu shvaća kao obilježenu protežnošću i mjerljivošću, mjerom i brojem; on ju dovodi pred sebe, biće predstavlja prinoseći ga pred sebe i prisiljavajući ga sebi kao mjerodavnom području. Priroda prestaje biti zbiljski $\kappa\acute{o}\sigma\mu\omicron\varsigma$, a postaje samo dohvatljiva materija dominacije: priroda kao nešto što treba osvojiti. Suvremenim se tehničkim ophođenjem uništava koncept »svetosti« prirode, što znači da se više ni ne treba suzdržavati od nasilnog joj pristupa. Starogrčko je, stoga, poimanje prirode radikalno drugačije od suvremenog, a Heidegger ga smatra vrijednim jer se u njemu očituje prepoznavanje bitka kao izvora smisla koji je s onu stranu ljudske volje. ¹³⁴

133 U kontekstu ovog odlomka, primjerice, vidi: Pejović, »Martin Heidegger«, str. 156, 158; Pejović, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, str. 169-170; Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. xiii, 43; [Dreyfus, Wrathall], »Volume Introduction«, str. xi; Feenberg, »Heidegger and Marcuse: the Catastrophe and Redemption of Technology«, str. 77; Richardson, *Heidegger*, str. 360; Turnbull, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, str. 24-25.

134 U kontekstu ovog odlomka, primjerice, vidi: Toma Akvinski, »Što je politika?«, u: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb 2005., str. [178], bilješka 3; F. W. J. Schelling, »O metodi akademijaskog studija«, u: Immanuel Kant, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Nietzsche, *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb 1991., str. 189-190, 225; Heidegger, »Doba slike svijeta«, str. 21-22, 39; Heidegger, »Čemu pjesnici?«, str. 94-95, 104-105; Heidegger, »Positionality«, str. 39; Herbert Marcuse, »From Ontology to Technology«, u: Douglas Kellner, Clayton Pierce (ur.), *Collected Papers of Herbert Marcuse: Philosophy, Psychoanalysis and Emancipation*, Routledge, London and New York 2011., str. 134, 137; Herbert Marcuse, »The problem of social change in the technological society«, u: Douglas Kellner (ur.), *Collected Papers of Herbert Marcuse: Towards a Critical Theory of Society*, Routledge, London and New York 2001., str. 44; Herbert Marcuse, *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*, Beacon Press, Boston 1955., str. 109-110; Young, *Heidegger's Later Philosophy*, str. 41-42, 53; Feenberg, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, str. 8, 12, 87, 135.

Literatura

Achterhuis, Hans, *American Philosophy of Technology: the Empirical Turn*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2001.

Akvinski, Toma, »Što je politika?«, *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb 2005.

Batovanja, Vesna, *Martin Heidegger: Mišljenje koje se više ne razumije kao metafizika*, Breza, Zagreb 2007.

Borgmann, Albert, »Technology«, u: Hubert L. Dreyfus, Mark A. Wrathall (ed.), *A Companion to Heidegger*, Blackwell Publishing, Oxford 2005.

Dreyfus, Hubert L., »Heidegger on the connection between nihilism, art, technology, and politics«, u: Charles B. Guigon (ur.), *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Dreyfus, Hubert L., »Heidegger on Gaining a Free Relation to Technology«, u: Hubert Dreyfus, Mark Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, Routledge, London and New York 2002.

[Dreyfus, Hubert, Wrathall, Mark], »Series Introduction«, u: Hubert Dreyfus, Mark Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, Volume 3, Routledge, London and New York 2002.

[Dreyfus, Hubert, Wrathall, Mark], »Volume Introduction«, u: Hubert Dreyfus, Mark Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined: Art, Poetry, and Technology*, Volume 3, Routledge, London and New York 2002.

Dreyfus, Hubert L., Wrathall, Mark A., »Martin Heidegger: An Introduction to His Thought, Work and Life«, *A Companion to Heidegger*, Blackwell Publishing, Oxford 2005.

Feenberg, Andrew, »Heidegger and Marcuse: the Catastrophe and Redemption of Technology«, u: John Abromeit, W. Mark Cobb (ur.), *Herbert Marcuse: A critical reader*, Routledge, London and New York 2004.

Feenberg, Andrew, *Heidegger and Marcuse: The Catastrophe and Redemption of History*, Routledge, London / New York 2005.

Godzinski Jr., Ronald, »Enframing Heidegger's Philosophy of Technology«, *Essays in Philosophy* 6/1 (2005).

Guigon, Charles B., »Introduction«, *The Cambridge Companion to Heidegger*, Cambridge University Press, Cambridge 1993.

Hajdeger, Martin, »Građenje, stanovanje, mišljenje«, *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.

Hajdeger, Martin, »Prevladavanje metafizike«, *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd 1982.

Hajdeger, Martin., *Niče*, drugi tom, Fedon, Beograd 2009.

Heidegger, Martin, »Čemu pjesnici?«, *O biti umjetnosti*, Mladost Zagreb 1959.

Heidegger, Martin, »Doba slike svijeta«, *Doba slike svijeta*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969.

Heidegger, Martin, »Nietzscheova riječ 'Bog je mrtav'«, *Doba slike svijeta*, Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1969.

Heidegger, Martin, »Die Zeit des Weltbildes«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1914-1970. Holzwege*, Band 5, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1977.

Heidegger, Martin, »Science and Reflection«, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Garland Publishing, Inc., New York & London 1977.

Heidegger, Martin, »Wozu Dichter« *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1914-1970. Holzwege*, Band 5, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1977.

Heidegger, Martin, »O humanizmu«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Okret«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Onto-teo-loški ustroj metafizike«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Pitanje o tehnici«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Stvar«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Stav identiteta«, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja: rasprave i članci*, Naklada Naprijed, Zagreb 1996.

Heidegger, Martin, »Bauen Wohnen Denken«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, Band 7, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000.

Heidegger, Martin, »Die Frage nach der Technik«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, Band 7, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000.

Heidegger, Martin, »Überwindung der Metaphysik«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Vorträge and Aufsätze*, Band 7, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2000.

Heidegger, Martin, »Der Satz der Identität«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Identität und Differenz*, Band 11, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2006.

Heidegger, Martin, »Die onto-theo-logische Verfassung der Metaphysik«, *Gesamtausgabe: I. Abteilung: veröffentlichte Schriften 1910-1976. Identität und Differenz*, Band 11, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2006.

Heidegger, Martin, *Mindfulness*, Continuum, London and New York 2006.

Heidegger, Martin, *Što se zove mišljenje?*, Breza, Zagreb 2008.

Heidegger, Martin, »Positionality«, *Bremen and Freiburg Lectures: Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2012.

Heidegger, Martin, »The Danger«, *Bremen and Freiburg Lectures: Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 2012.

Holden, James, »Introduction: Heidegger's Questions«, *Writing Technologies 2/2* (2009).

Marcuse, Herbert, *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*, Beacon Press, Boston 1955.

Marcuse, Herbert, »The problem of social change in the technological society«, *Collected Papers of Herbert Marcuse: Towards a Critical Theory of Society*, Volume Two, Routledge, London and New York 2001.

Marcuse, Herbert, »From Ontology to Technology«, *Collected Papers of Herbert Marcuse: Philosophy, Psychoanalysis and Emancipation*, Volume Five, Routledge, London and New York 2011.

Mitcham, Carl, *Thinking through Technology: The Path between Engineering and Philosophy*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1994.

Pejović, Danilo, »Martin Heidegger i pitanje o biti umjetnosti«, u: Martin Heidegger, *O biti umjetnosti*, Mladost, Zagreb 1959.

Pejović, Danilo, »Martin Heidegger«, *Suvremena filozofija Zapada*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979.

Pejović, Danilo, »Uvod«, *Suvremena filozofija Zapada*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1979.

Pešić, Boško, »Čovjek u posjedu metafizike. Osnovne crte Heideggerove kritike ontoteologije«, *Bogoslovna smotra* 82/1 (2012).

Richardson, John, *Heidegger*, Routledge, London and New York 2012.

Schelling, F. W. J., »O metodi akademijskog studija«, u: Immanuel Kant, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Nietzsche, *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb 1991.

Turnbull, Neil, »Heidegger and Jünger on the 'significance of the century': technology as a theme in conservative thought«, *Writing Technologies* 2/2 (2009).

[Wolin, Richard (prev.)], »Heidegger and Marcuse: A Dialogue in Letters«, u: Douglas Kellner (ur.), *Collected Papers of Herbert Marcuse: Technology, War and Fascism*, Volume One, Routledge, London and New York 1998.

Young, Julian, *Heidegger's Later Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.